

Besnyi Károly

KALLÓDÓ KÉZIRATOK

A helytörténeti kutatások során Bácskossuthfalván három néprajzi feldolgozás is előkerült. Egyiket sem néprajz szakos gyűjtötte, tudományos értékük bizonytalan. Mégis érdemes róluk szólni, hiszen az 50–60 évvel ezelőtti gyűjtésekről ma kevesen tudnak, és kérdés, hogy a szakemberek közül ismeri-e valaki is a tartalmukat. Dévay Lajos 1961-ben az újvidéki Magyar Tanszék néprajzi gyűjtő pályázatán helyi gyűjtésével harmadik díjat és 10 000 dinár pénzjutalmat kapott. Gracza Anna a szabadkai Pedagógiai Akadémia végzős diákjaként, 1978-ban írt szakdolgozatának címe Moravica közmondásai, szólásai és szóláshasonlatai. Előljáróban kiemeli, hogy az élő közmondások, szólások és szóláshasonlatok begyűjtése és rendszerezése a célja. 1979-ben a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének néprajzi gyűjtőpályázatán Kimeri Edit érdemelte ki a Képes Ifjúság könyvesomagját.¹ A 18 gépelt oldalnyi tanulmány áttekintést ad Ómorovica temetkezési szokásairól. Beszámolómban (nem szakértőként) ismertetem ennek a három tanulmánynak a tartalmát, és kitérek várható, bizonytalan sorsukra. Megeshet, hogy elkallódnak, vagy forrásmegjelölés nélkül egyszerűen csak beolvadnak egy újabb gyűjtésbe.

Kulcsszavak: néprajz, helytörténet, Bácskossuthfalva

Előrebocsátom, nem vagyok néprajzos, nincs is néprajzi jellegű gyűjtésem. Hogy most mégis szót kaptam, az azzal magyarázható, hogy helytörténeti kutatásaim során három néprajzi gyűjtésre akadtam. Ezeket szeretném ismertetni a magam nem hozzáértő módján.

Ómorovicán, hivatalos nevén Bácskossuthfalván úgy tartják, hogy a Jászkunságból betelepült falualapítók nem őrizték meg korábbi népszokásaikat, néptáncukat, dalaikat és viseletüket. Sajátjuk nem lévén beolvadtak az őket körülvevő tágabb közösség hagyományába. Ezt hangsúlyozták az 1970-es években, amikor a Gyöngyösbokréta-találkozókon rendre kifogásolták, hogy nem saját táncaikat mutatják be. Hogy ez valóban így volt-e, vagy csak nem ismerték a néprajzi gyűjtéseket, most már nehéz lenne eldönteni. Tény viszont, hogy az újvidéki Magyar Tanszék létrehozásával erőre kapó vajdasági néprajzkutatás hatására Ómorovicán is kezdtek saját hagyományaikra figyelni. Király Ernő 1962-ben négy népdalt jegyzett le ebben a faluban.² Pénovátz Antal pacseri népdalgyűjteményében is közöl

¹ A Kiss Lajos Néprajzi Társaság szervezésében 2021. szeptember 11-én, Temerinben megtartott *Idő, idő, tavaszidő* című népköltészeti konferencián elhangzott előadás írott változata. *Magyar Szó*, 1979. december 18., 12. o. Jung Károly: Egy néprajzi pályázat eredményei

² Király Ernő: *Gyöngykalász I–III*. Vajdasági Zeneegyesületek és Szervezetek Szövetsége. Novi Sad. 1972.

egy ómorovicai változatot a gépbe esett lányról.³ Az *Új magyar tájszótár* számos bácskossuthfalvi tájszót közöl,⁴ Tóth Ferenc a *Topolya és környéke népballadái* című kötetében viszont egyet sem.⁵ A helytörténeti kutatások során ebből az időszakból három néprajzi feldolgozás is előkerült. Egyiket sem néprajz szakos gyűjtötte, így minden bizonnyal nem szakmaiságuk miatt érdemes róluk szólni. Csupán létezésük ténye miatt említem mégis őket, hiszen ezekről kevesen tudnak, és kérdés, hogy a szakemberek közül ismeri-e valaki is a tartalmukat.

DÉVAY LAJOS GYŰJTÉSE

1961-ben az újvidéki Magyar Tanszék a Vajdasági Múzeummal közösen meghirdetett országos népnyelvi és néprajzi gyűjtőpályázatán⁶ a felnőttek kategóriájában Dévay Lajos nyugalmazott esperes gyűjtése harmadik díjat és 10 000 dinár pénzjutalmat kapott.⁷ Az írógéppel írt, kereken 100 oldalas kéziratból „Egy példányt bekötve a Magyar Tanszék-nek Ujvidékre, egy példányt a Moravicai községi levéltárban helyeztem el megemlékezésül az utókor számára.” – írta a szerző a gyűjtéshez írt zárszavában, 1963-ban. Nem tudjuk, hogy készült-e több másolat, ezért csupán feltételezhetjük, hogy a községi levéltárban elhelyezett példány került elő a kutatás során. Jelenleg a Monográfia Helytörténeti Egyesület gyűjteményében van, előző tulajdonosától személyesen vásároltam meg. A kéziratból nem derül ki, hogy mikori gyűjtés, adatközlők és források nincsenek megjelölve. A szerző azonban utal rá, hogy kedvenc témája újból elé tárul, tehát folyamatos gyűjtést feltételezhetünk.

A tanulmányt 18 közcímmel tagolta a szerző. Az első csoportban a nyelvjárás sajátosságait részletezi (hangtani és alaktani sajátosságok, kiejtés, tulajdon- és vezetéknevek, 21 oldalon tájszavak), kicsit távolabbra került a Mesterszavak közcím. Sok-sok szemléltető példát sorakoztat, ahol szükségesnek érezte, ott jelentés-ismertetést is közöl zárójelben. Figyelmet érdemel a Szólások, közmondások, hasonlatok gyűjteménye, annál is inkább, mert ez 60 évvel ezelőtt feljegyzett és annál is régebbi gyűjtés. Foglalkozik

³ Pénovázt Antal: *Jaj de széles, jaj de hosszú ez az út – Pacséron gyűjtött balladák és balladás történetek 1970–1972*. Alföldi könyvtéka sorozat 3. Finta Múzeumért Alapítvány és Túrkevei Kulturális Egyesület. Túrkeve. 2005: 74.

⁴ B. Lőrinczy Éva (főszerk.): *Új magyar tájszótár*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1979–1992.

⁵ Tóth Ferenc: *Topolya és környéke népballadái*. Forum Könyvkiadó és a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. [Újvidék]. 1981.

⁶ A Néprajzi Múzeum és az MTA Nyelvtudományi Intézete 1960-as években évente hirdett néprajzi és népnyelvi gyűjtőpályázatot.

⁷ *Magyar Szó*, 1961. december 28., 9. o. Penavin Olga: Beszámoló a népnyelvi és néprajzi gyűjtőpályázatról

a helyi babonával és népi gyógyítással is. A sokszínűséget bővítik a találós kérdések, néhány gyermekjáték leírása, a lakodalmi szokások ismertetése. Közöl pár népdalt, mesét és ételreceptet, végül szép számban összegyűjtött helyi földrajzi neveket is.

GRACZA ANNA GYŰJTÉSE

Gracza Anna a szabadkai Pedagógiai Akadémia végzős diákjaként 1978-ban írt szakdolgozatának címe *Moravica közmondásai, szólásai és szóláshasonlatai*. Előjáróban kiemeli, hogy az élő közmondások, szólások és szóláshasonlatok begyűjtése és rendszerezése a célja. Gyűjteményéhez 106 helybeli adatközlőt sorol fel: név, életkor és foglalkozás megjelölésével.

Az általános (elméleti) bevezetőt követően a Falutörténet keretében kitér a nyelvjárásra, közöl néhány csúfolót és egy népdal szövegét is. A példatárban betűrendbe szedve 451 közmondást, 569 szólást, 158 szóláshasonlatot sorol fel. Zárójeles megjegyzésekben utal a közmondások változataira, néhol magyarázó, értelmező kiegészítéseket közöl.

A gyűjtést elemezve fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a gyűjtött anyag a fiatalok szókészletében is fellelhető, gyakran hallott tőlük újraértelmezett, szócserevel módosított változatokat. Elvégezte a tartalom, vagy inkább üzenet szerinti csoportosítást és értékelést is. Külön kitér azokra a közlésekre, amiket csak a faluban hallott, ezért helyi sajátosságnak tekintti őket.

KIMER EDIT GYŰJTÉSE

1979-ben a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének néprajzi gyűjtőpályázatán Kimeri Edit érdemelte ki a Képes Ifjúság ifjúsági hetilap könyvcsomagját.⁸ A 18 gépelt oldalnyi tanulmány áttekintést ad Ómorovica temetkezési szokásairól. Hét adatközlő nevét, születési idejét és lakhelyét jelöli forrásként. A református, katolikus és nazarénus szertartás szerinti temetkezési szokásokat dolgozza fel. Összehasonlítja az egyházi tanításokból eredő különbségeket, és kiemeli az adatközlők egymástól eltérő közléseit is.

A közcímekkel jól tagolt összeállítás a halál előjeleitől kezdve, a gyász idejéig és a visszatérő lélekhez kapcsolódó részletekig öleli fel a témát. A temetkezési szokásokhoz és szertartáshoz kapcsolódó hiedelmek és babonák, vallási tanítások, énekek, imádságok is szerepelnek a dolgozatban. A gyűjtés idejében (1979-ben) elmondott részleteket rögzíti, nem tér ki a korábbi

⁸ *Magyar Szó*, 1979. december 18., 12. o. Jung Károly: Egy néprajzi pályázat eredményei

helyi sajátosságokra. Azóta a faluban elkészült a halottasház, és ezzel szinte egy csapásra megváltoztak a temetkezési szokások.

Az első két gyűjtés, Dévay Lajos és Gracza Anna munkája eredetiben és több fénymásolt példányban is fennmaradt. Ez a két gyűjtés beolvadt egy most készülő kéziratba. A helytörténészek erélyes kiállással érték el, hogy erre a kéziraatra rákerüljön Gracza Anna neve szerzőként, de azt már nem sikerült, hogy Dévay Lajos munkája is legyen megnevezve. Úgy tűnik, ebben az esetben hátránynak számít a korábbi gyűjtések kalózmásolatainak szabad terjedése.

Kimeri Edit tanulmányából csak a szerzőnél lévő kézirat létezik, és talán a pályázatra beadott példány valamelyik levéltári irategyüttesben. Ennél a kéziratnál viszont, éppen a hozzáférhetetlensége miatt, fennáll az elkallódás veszélye. Megtörténhet, hogy több mint négy évtized után több értéket találnának benne a néprajzkutatók, mint lejegyzésekor. Ugyanez érvényes mindhárom gyűjtésre.